

HZ. HASAN'IN MUAVİYE İLE YAPTIĞI SULHUN ŞARTLARI VE BAZI RİVAYETLERE KONU OLAN MADDİ TALEPLER HAKKINDA ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

A CRITICAL ASSESSMENT OF HZ. HASAN'S CONDITIONS OF PEACE WITH MUAVİYE AND THE MATERIAL REQUESTS THAT ARE THE SUBJECT OF SOME RUMORS

Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt POYRAZ

Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü,
İslam Tarihi Anabilim Dalı, mevlutpoyraz@artvin.edu.tr

Artvin / Türkiye

ORCID: 0000-0002-8832-248X

ÖZET

Hicretin 3/625 yılında dünyaya gelen Hz. Hasan'ın çocukluk dönemine dair bazı bilgiler, Hz. Peygamber (sav) ile olan dede-torun ilişkisi bağlamında kaynaklarda yer almıştır. Halife Hz. Osman Dönemi katıldığı bazı savaşlarla aktif olarak hayata atılması, Hz. Osman'ın kuşatılması sürecinde halifeyi koruyanlar arasında yer alması münasebetiyle bireysel faaliyetleri ekseninde tarih kaynaklarında adından bahsedilmiştir. Babası Hz. Ali'nin hilafet döneminde cereyan eden dâhili savaşlarda istemeyerek yer aldığı ileri sürülmüştür. Babasının vefatı sonrası halife olarak bey'at edilen Hz. Hasan, çevresinin ve oluşan şartların etkisiyle Şam emiri Muaviye b. Ebû Süfyân'a karşı ordusuyla harekete geçmiş ancak olası savaşta Müslüman kanının dökülmesini uygun görmeyerek emirlik hususunda hevesli olan Muaviye'ye bazı şartlarla bey'at ederek halifelik makamından feragat etmiştir. Fakat onun bu asil davranışı, bazı rivayetlere konu olan maddi taleplerle halifeliği devretti algısının gölgesinde kalmıştır. Oysa bu rivayetlerdeki maddi taleplerle ilgili bilgiler tetkik edildiğinde doğruluğu aklen, mantıken, an itibarıyla şartlar gereği mümkün gözükmemektedir. Bu maddi talep iddiaları, Ehl-i beyt ailesini ve fertlerini, maddiyat peşinde koşmakla itham etmenin ürünü olarak kaynaklarda yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Hasan, Halife, Sulh, Muaviye, Maddi Talepler

ABSTRACT

Some information about the childhood period of Hz. Hasan, who was born on 3/625 of the Migration, has been included in the sources in the context of the grandfather-grandchild relationship with Hz. Prophet (s). His name has been mentioned in historical sources on the axis of his individual activities on the occasion that he actively started life with some wars he participated in during the Caliph Hz. Osman period and was among those who protected the Caliph during the siege of Hz. Osman.

It has been suggested that he was unwillingly involved in the internal wars that took place during the caliphate period of his father Hz. Ali. Hz. Hasan, who was declared as the caliph after the death of his father, took action with his army against the Emir of Damascus Muaviye b. Abu Sufyan with the effect of his environment and the conditions that formed, but did not consider it appropriate to shed Muslim blood in a possible war and renounced his position of caliphate by paying allegiance to some conditions to Muawiyah, who was enthusiastic about the emirate. However, his noble behavior was overshadowed by the perception that he handed over the caliphate with the material demands that were the subject of some rumors. However, when the information about the material demands in these narrations is examined, its accuracy does not seem possible mentally, logically, under the circumstances at the moment. These claims of material demand have been included in the sources as the product of accusing the Ahli Bayt family and its members of pursuing materialism.

Keywords: Hz. Hasan, Caliphate, Peace, Muaviye, Material Demands

GİRİŞ:

Birçok güzel ve özel sıfatlarının yanı sıra Hz. Peygamber'in (sav) torunu, Ehl-i beyt'in seçkin bireyi, cennet gençlerinin efendisi, Şia'ca imamların ikincisi gibi önemli özellikleriyle zikredilen Hz. Hasan, maalesef Müslümanların tarihiyle ilgili olarak yazılan eserlerde, hayatına dair ayrıntılardan bahsettirecek kadar ciddi bilgileri içeren bir literatür ile karşımıza çıkamamaktadır. Müslümanların tarihinde çok büyük bir olayın müsebbibi (birlik yılı) olmasına rağmen kaynaklar, naklettikleri rivayetler ile bu eylemine dahi gereken önemi vermemişlerdir. Zira kaynaklarda, siyasi tarih açısından çok önemli bir olaya imza attığı hilafet dönemi dâhil hayatına dair zikredilen bilgiler çok az olmakla birlikte, özellikle hilafet dönemi, birbirleriyle çelişen birçok rivayet bilgisinin gölgesinde kalmıştır. Bu farklı bilgileri içeren hususlardan biri de araştırma konumuz olan, Hz. Hasan'ın yönetimi Muaviye'ye devretmesi esnasındaki sulh şartlarındaki farklılıkları konu edinen rivayetlerdir. Öyle ki, gerçekleşmiş olan olay bir tane (hilafetin devri) olmasına rağmen konuyla ilgili birbiriyle tezat oluşturan birçok farklı nakiller söz konusudur. Konuya girmeden önce hilafetine kadar ki hayatına dair çok kısa bilgi vereceğimiz Hz. Hasan'ın, halife olarak bey'at alışından bu görevi Muaviye'ye devrine kadar ki süreçle ilgili farklı rivayet bilgilerine işaret edip bu farklılıklar bağlamında sulh şartları (Hz. Hasan'ın talepleri) üzerinde bir değerlendirme yapacağız. Kaynakların nakline göre; h. 3 (625). yılında Medine'de dünyaya gelen Hz. Hasan, Hz. Peygamber (sav)'in torunu olması hasebiyle onun sevgi ve iltifatlarına muhatap olarak büyümüştür. Hz. Hasan'ın, Hz. Peygamber (sav)'in vefatından Hz. Osman Dönemi Horasan ve Kuzey Afrika'nın fetih ordusuna katılma sürecine kadar hayatından bahsettirecek bir olay zikredilmemektedir. Hz. Osman'ı kuşatan isyancılara karşı babası tarafından halifeyi korumakla görevlendirilmiş, ancak gerçekleşen farklı şartlardan dolayı diğer arkadaşlarıyla birlikte onu koruma hususunda başarılı olamamıştır. Hz. Hasan, Halife Hz. Osman'ın şehadeti sonrası Medine'de oluşan kaos ortamından dolayı babası Hz. Ali'nin hilafete gelmesine pek sıcak bakmamasına rağmen babasının dâhilde ortaya koyduğu mücadelelerde çok istekli olmamakla birlikte onun yanında yer almıştır. Müslümanları derinden üzen fitne olaylarının akıbetinde şehadete kavuşan Hz. Ali'den sonra Kufe halkının babasının yerine oğlu Hz. Hasan'a bey'at etmeleriyle o, Müslümanların idaresini üstlenmiştir (Fığlalı, (1997), 16: 282-285).

Biz, Hz. Hasan'ın hayatına dair genel bir çalışma gerçekleştirmediğimizi belirtmek isteriz. Zira Hz. Hasan'la ilgili müstakil ve ilintili birçok eserin telif edildiğiyle ilgili araştırma çalışması dahil Hz. Hasan'ın hayatını etraflıca konu edinen önemli makalelerin bulunduğu "Çeşitli Yönleriyle Hz. Hasan" adlı sempozyum çalışması (edt: Yıldız, (2014), ile müstakil ve ilintili birçok eser mevcuttur. Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm toplumunun dînî ve siyasî yönetim müessesesi anlamında kullanılan hilafet, emirlik ve imamet kavramları, İslâmî literatürde, bu sorumlulukları üstlenen (devlet başkanı, yönetici, lider) kişilere halife, emîr ve imam unvanlarının verilmesi şeklinde karşılık bulmuştur (Öz-İlhan (2000), 22: 201-203; Avcı (1998), 17: 539-546).

Hız. Hasan da Hız. Ali'nin şehadeti sonrası babasına bey'at edenlerce halife olarak kabul edilip bey'at edilmiş ve böylece Müslümanların yönetim sorumluluğunu üstlenerek, halife, imam ve müminlerin emiri gibi sıfatların sahibi olmuştur.

İslam toplumunun yönetimini üstlenen kişilerin, ailelerinin nafakalarını temin etmekle meşgul olması halinde, görev ve sorumluluklarını yerine getirmede sorun yaşayacakları düşünülmüş bu sebeple ilk halife Hız. Ebûbekir'e önde gelenlerce belirlenen bir maaş tahsis edilmiştir. Hız. Ebûbekir, Hız. Ömer'in kendilerine tahsis edilen bir maaş aldığı (Sallâbî (2008), s.145), Hız. Osman'ın zenginliğinden ötürü maaş almadığı (Sallâbî (2009), s.143), Hız. Ali'nin de geçimini temin etmek adına geçimliği kadar hazineden maaş aldığı bilgileri kitaplarda yerini almıştır. Hilafeti dönemine kadar Hız. Ömer Dönemi'nde kendisi için belirlenen 5000 dirhemlik maaşla (Sallâbî (2008), s.342), katıldığı savaşlarda kendisine düşen ganimetle ve devlet yönetiminin halka dağıtmış olduğu ilave atıyyelerden payına düşeni almakla geçimini temin eden Hız. Hasan'ın halifeliği döneminde görevi gereği aldığı maaş hakkında bir bilgi geçmemektedir. Önceki yöneticilerin aldığı maaşa kıyasla bakmakla yükümlü olduğu şahısların geçimleri temin etmek için gerekli olan miktarda bir maaş alması olağan bir sonuç olarak karşılık bulmaktadır. Yani toplumun hazinesinden sorumlu olan Halife, yaptığı bu görev için kendisine tahsis edilen maaştan fazlasını almaya hak sahibi olmamaktadır. Bu durum daha sonra hukuk diline şu şekliyle yansımıştır. Sultanın emeği dışında Beytülmal'da hiçbir şahsi hakkı olmadığı gibi hukuken müsaade edilmiş bir hak dışında, hiçbir kimseye Beytülmal'dan kendisine bir şey vermesini de emredemez. (ez-Zerka, (1993), 3: 956-957), Dolayısıyla hak ve hukuka azami derecede riayet etmiş olacağı düşünülen Hız. Hasan'ın da sorumluluğunun gereği devlet hazinesinden alması gereken maaşın dışında bir gelirle anılması mümkün gözükmemektedir.

Ancak İslam tarihi kaynaklarında zikredilen hilafetin devri esnasındaki şahsına verilmesi şartıyla ileri sürdüğü maddi talepleri – şayet doğru kabul edersek- dikkate aldığımızda; Hız. Hasan'ın halifeliği zenginlik elde etme aracı olarak gördüğü, ümmet malı olan beytülmalı kendi çıkarı için kullanmaktan çekinmediği, rahatını düşünerek büyük maddi meblağlar karşılığında yönetimden vazgeçtiği, yani “ümmetin birliği” düşüncesiyle halifelikten vazgeçtiği ifadelerinin edebiyattan öteye geçmediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Rivayetlerde geçen maddi taleplere dair bilgilerin, Hız. Hasan tarafından yapıldığı iddialarıyla, yine Hız. Hasan tarafından kendisine yapılan maddi talepleri kabul ettiği bilgilerinin gerçeği yansıtmadığı kanaatiyle bu mevzuyu araştırma konusu yapıp maddi talepleri konu edinen maddeleri; dinî, siyasî, ahlakî, askerî, sosyo-kültürel şartlar, akıl, mantık, zaman, zemin ve anlık şartları dikkate alarak değerlendirmek istedik.

Bizim bu çalışmada dikkat çekmeye çalıştığımız husus; diğer çalışmalardan farklı olarak Hız. Hasan'ın halifelikten çekilme kaydıyla teklif ettiği sulh şartlarındaki maddi talepleri eleştirel bir yaklaşımla incelemeye tabi tutmak olacaktır. Şunu özellikle belirtmekte yarar var ki; sulh teklifi ilk önce kimden gelmiş olursa olsun kaynaklara göre sulh, Hız. Hasan'ın belirlediği şartlar üzerine şekillenmekteydi (Buhari, Sulh 9 (13)).

Çalışmanın içeriğine; antlaşma maddelerinde mutlak bir netlik söz konusu olmadığı kaydıyla birlikte, sulhta konu olduğu ileri sürülen şartların, bazı kaynakları esas alarak aşağıda zikredeceğiz.

1-HİLAFETİN MUAVİYE'YE TESLİMİNDE TEKLİF VE KABUL EDİLEN ŞARTLARA DAİR BAZI RİVAYET BİLGİLERİ:

1- İbn Sad'ın (230/845) kaydına göre; Hız. Hasan, Amr b. Seleme el-Erhabi'yi çağırdı ve onunla istediği üç şey gerçekleşirse emirlik işini teslim edeceğine dair mektubu Muaviye'ye gönderdi. İsteddiği şeyler ise şunlardı:

- a) Kendisine Kûfe'deki beytülmalın teslim edilmesi, borçları ve sorumluluğunu üstlenmiş olduğu; kardeşleri, çocukları ve Ehl-i beyt'in ihtiyaçları için,
- b) Hız. Ali'ye küfredilmemesi veya kendisinin işitmemesi,
- c) Her yıl Fars illerindeki Fesa ve Dârabcerd şehirlerinin haracının Medine'ye gönderilmesi.

Şartları kabul eden Muaviye sözünde durdu ve beytûlmaldan 6.000.000 dirhemi Hz. Hasan'a verdi. Hasan'ın işiteceği yerlerde Ali'ye hakarettten sakındı. Ancak Fesa ve Darabcerd haraçlarını Basra halkının engellemeleri nedeniyle vermedi. Bunların yerine her yıl 1.000.000 dirhem Hasan'a gönderdi (İbn Sa'd (Ts.), 6: 381-382; Zehebî (Ts.), s. 34-35). İbn Sa'd ile aynı bilgileri paylaşan Zehebî, Beytûmal'da olan 7.000.000 dirhem verilmiş olduğunu zikretmektedir (Zehebî (Ts.), s.34-35; Kitâbu'l-İber, 1-73; Safadî (1420/2000), 12: 68).

2- İbn Kuteybe'nin (276/889) el-İmâme adlı eserinde geçen kayda göre; Hz. Hasan, aşağıdaki şartlarla Muaviye'ye hilafet teslim etti:

- Muaviye b. Ebî Süfyân müminlerin emirliğini, Allah'ın kitabı, Resulullah'ın sünneti ve salih halifelerin yolu üzere yürütecek,
- Muaviye b. Ebî Süfyan kendisinden sonra hiç kimseyi veliaht tayin etmeyecek. Bilakis bu iş, Müslümanların arasında şura ile yapılacak,
- Allah'ın arzında olan; Şam, Irak, Tihame ve Hicaz halkının tümü eman içerisinde olacak,
- Ali ashabı ve taraftarlarının canları, malları, kadınları ve çocukları emniyet içerisinde olacaktır. Allah'ın ahdi ve misakı Muaviye b. Ebi Süfyan'ın üzerinde olacaktır. Kim olursa olsun hak sahiplerine hakkı verilecektir (İbn Kuteybe (1990), 1-2: 183-185).

3- Belâzûrî'nin (279/892) kaydına göre; Hz. Hasan ile Muaviye arasında hilafetin teslimine dair şartları içeren yazışma metni aşağıdaki gibidir.

“Bismillahirrahmenirrahim: Hasan bin Ali'ye Muaviye b. Ebî Süfyân'dan;
Ben seninle, benden sonra hilafetin sana ait olması hususunda anlaşım. Bu konuda Allah ve Peygamberi aramızda kefil gösteriyor ve sana söz veriyorum. Sana karşı hiçbir entrika çevirmeyecek ve düşmanlık yapmayacağım. Kim sözünden dönerse Allah'ın en şiddetli azabı onun üzerine olsun. Sana beytûlmaldan yılda 1.000.000 dirhem ile Fesa ve Darabcerd'in haracını vereceğim. Şimdiden oraya görevlilerini gönder senin için çalışsınlar.” Abdullah b. Amir, Amr b. Seleme el-Hemedani, Abdurrahman b. Semure, Muhammed b. Eş'as el-Kindi şahit olup bu mektup h. 41. yılın Rebiulevvel ayında yazıldı.

Hz. Hasan ise ona cevaben Muaviye'nin kız kardeşinin oğlu Abdullah b. el-Haris b. Nevfel'i Muaviye'ye göndererek bey'at edeceğini bildirmiştir. Gelen imzalı kağıda ise şunları yazmıştır;

“Bismillahirrahmenirrahim.

Hasan b. Ali ile Muaviye arasında (hilafete geçtikten sonra);

- Muaviye'nin Allah'ın kitabı, Resulullah'ın sünneti ve Hulafai raşidin sireti üzere amel etmesi,
- Kendisinden sonra veliaht tayin etmemesi ve kendisinden sonraki halifenin şura ile belirlenmesi,
- İnsanların mallarına, canlarına ve ailelerine eman vermesi,
- Hasan b. Ali'ye gizli veya açık hiçbir entrikada bulunmaması ve dostlarından hiçbirine hiçbir şey yapmayacağı şartıyla ona hilafeti teslim edeceğine dair yapılan anlaşmadır.”

Buna Abdullah b. el-Haris ve Amr b. Seleme şahittir.” Bu mektup Muaviye'ye ulaşınca bütün şartları kabul etmiş ve iki şahıs Kufe de buluşmuşlardır (Belazurî (Ts.), 3: 286-287; Söylemez, s. 466).

4- Dineverî'nin (282/895) kaydına göre Hz. Hasan, ordusunun dağıldığını görünce Abdullah b. Amir aracılığıyla Muaviye'ye bazı şartlarla hilafeti devredeceğini haberini gönderiyor.

Hz. Hasan'ın şartları ise;

- Muaviye, Irak ehlinde siyah, beyaz hiçbir kimseye hiçbir sebeple dokunmayacak,
- Her yıl Ehvaz'ın haracını kendisine teslim edecek,
- Kardeşi Hüseyin için her yıl 2.000.000 dirhem verecek,
- Atiyyelerde Haşimoğulları ile Ümeyyeoğulları denk tutulacak.

Abdullah b. Amir bu talepleri yazıp Muaviye'ye bildirince Muaviye talepleri kabul ettiğini bildirir ve cevabını Şam'ın ileri gelenleriyle Hz. Hasan'a ulaştırmaları üzere Abdullah b. Amir'e gönderir. Hz. Hasan'a ulaştınca Hz. Hasan bu durumdan razı olur. Sonra Kays b. Ubade'ye sulhu yazıp işi Muaviye'ye teslim ettiğini yazdıktan sonra Medain'den ayrılarak Kufe'ye gelmiştir. Hz. Hasan ve Muaviye Kufe'de karşılaşır. Hz. Hasan şartları tekid ettikten sonra Ehl-i beyt ile Medine'ye gitmiştir. Muaviye ise Kufe halkından bey'at almıştır (Dineveri (1335), s. 220; Fıglalı (1997), DİA, 16: 283; Lammens. (1987), 5/1, s.308-309).

5- İbnü'l-A'sem (320/932), Hz. Hasan'ın Muaviye ile sulh sürecini ve sulh şartlarını şöyle kaydetmiştir. Kays'tan gelen olumsuz haberler üzerine Iraklılara bir konuşma yapan Hz. Hasan, emirlik işini Muaviye'ye teslim edeceğini açıkladı. Kardeşi Hz. Hüseyin karşı çıktıysa da bu işi yapacağını belirterek Muaviye'nin kız kardeşinin oğlu Abdullah b. Nevfel b. el-Haris b. Abdulmuttalib b. Haşim'i çağırıp: Muaviye'ye git ve benden ona şöyle söyle: "İnsanların canları, malları, çocukları ve kadınları hakkında eman verirken sana bey'at ederim. Eğer bu emanı vermezsen sana bey'at etmem."

Abdullah b. Nevfel b. Haris Muaviye'ye geldi ve Hasan'ın söylediği sözü ona ilettili. Muaviye ona sor istekleri nedir diye? Abdullah b. Nevfel: seninle şartlar hususunda konuşmayı bana emretti. Bunun üzerine Muaviye o halde şartlar nedir? dedi.

Abdullah dedi ki: "Muhakkak ki senden sonra bu işi ona bırakacaksın, onun için her sene beytûlmaldan 5.000.000 dirhem ve fars arazisindeki Darabcird'in haracını verirken, ayrıca bütün insanlara eman verilmesini kabul edersen o, sana bu işi teslim edecek."

Muaviye dedi ki: istedikleri yapılacak.

Muaviye: Beyaz (boş) bir sayfa istedi ve altını mührüyle mühürledi. Sonra "bu sayfayı Hasan'a götür her neyi talep ediyorsa buna yazsın ahabını da şahit tutsun, işte onayladığının mührüdür" dedi.

Sayfayı alan Abdullah b. Nevfel, Abdullah b. Amir b. Kureyz ve Abdurrahman b. Semüre'nin içlerinde bulunduğu Kureyş eşrafından bir grup ve Şam halkından iki genç ile birlikte Hz. Hasan'ın yanına geldiler. Onun yanına girip onu selamladılar ve ona şöyle dediler: "Ey Eba Muhammed! Muaviye senin tüm taleplerini yerine getirecek. Dilediklerini yaz." Hasan dedi ki: "Emirlik hususuna gelince, ondan sonra emirlik benim istediğim şey değildir. Eğer bunu arzu ediyorsa bu işi teslim etmem. Mal talebine gelince, mal Muaviye'nin değildir. Benim için şart iki taraftaki Müslümanlar içindir. Fakat sen, barış için bunlar hariç diğerlerini yaz."

Sonra kâtibine şunu yazdırdı:

"Bu; Hasan b. Ali b. Ebî Talip ile Muaviye b. Ebî Süfyan arasındaki sulh antlaşmasıdır. Sulh şartları ise şunlardır:

- Müminlerin emirliğini, Allah'ın kitabı, Resulullah'ın sünneti, salih halifelerin sünneti üzere yürütmesi koşuluyla teslim etti.
- Muaviye b. Ebî Süfyan kendisinden sonra hiç kimseyi veliaht tayin etmeyecek. Bilakis bu iş, Müslümanların arasında şura ile yapılacak.
- Allah'ın arzında olan; Şam, Irak, Tihame ve Hicaz halkının tümü eman içerisinde olacaktır.
- Ali ahabı ve taraftarlarının canları, malları, kadınları ve çocukları emniyet içerisinde olacaktır. Allah'ın ahdi ve misakı Muaviye b. Ebi Süfyan'ın üzerinde olacaktır. Kim olursa olsun hak sahiplerine hakkı verilecektir.
- Açıkta ve gizlide Hasan b. Ali ve kardeşi Hüseyin'in ve Resulullah'ın Ehl-i beyt'inden hiç kimsenin canına kastetmek için komplo hazırlanmamalıdır. Onlardan hiçbirisi ülkenin herhangi bir yerinde korku ve baskıya maruz kalmayacak.

Abdullah b. Nevfel b. Haris, Ömer b. Ebî Seleme, falan falan buna şahitlik etti. Sonra Hasan b. Ali, bu mektubu yazılmasına şahitlik eden elçilerle Muaviye'ye gönderdi. Bu durum Kays'a ulaştınca askerlerini savaş yahut Muaviye'ye bey'at etmeleri hususunda serbest bıraktı.

Askerleri bey'at etmeyi tercih edince önce Meskin'e sonra Hz. Hasan ile birlikte Kufe'ye girdi. Muaviye ordusuyla birlikte Kufe'ye girdi ve sonra Hz. Hasan'ı bey'at etmesi için çağırdı. Hz. Hasan bütün insanların emniyeti şartıyla bey'at ettiğini söyleyince Muaviye, Kays hariç bütün insanlar deyince Hz. Hasan o halde bey'at etmem deyince Muaviye kabul etti. Daha sonra Muaviye, Hz. Hüseyin'i bey'at etmesi için çağırdı. Ancak Hz. Hasan, Hüseyin'i bu hususta zorlamaması gerektiğini zira onun bey'at etmeyeceğini ancak sorunda çıkarmayacağını, ısrar edersen savaş çıkarabileceğini belirtince, Muaviye ondan vazgeçti. Hz. Hasan Kufe halkına bir konuşma yaptı ve bu konuşmasında; barışın, kanların dökülmesinden hayırlı olduğunu ifade ederek Muaviye'ye hilafeti teslim ettiğini belirtmiştir (İbnü'l-A'sem (1411), s. 290-293).

6- Taberî (310/923), İbn Miskeveyh (421/1030), İbnü'l-Esîr (630/1233), İbn Kesîr (774/1373) ve İbn Haldûn (808/1406)'da geçen bazı rivayetlere göre; Hz. Hasan, aşağıdaki talep ettiği şartların kabulü karşılığında Muaviye'ye sulh teklif etti.

- a) Kendisine Kûfe'deki beytûlmalın teslim edilmesi,
- b) 5.000.000 dirhemlik bir meblağın verilmesi.
- c) Fars illerindeki Dârabcercd şehrinin haracının verilmesi,
- d) Hz. Ali'ye küfredilmemesi veya kendisinin işitmemesi (Taberî (1119), 5: 159-160; İbn Miskeveyh (2003), 1: 371-372; İbnü'l-Esîr (1987), 3: 410-411; Zehebî (Ts.), s. 34-35; İbn Haldun (2000), 2: 648-649).

İbn Kesîr (774/1373), 1 ve 2. Maddeyi bir arada zikrederek Kufe'deki beytûlmaldan 5.000.000 dirhem verilmesini talep ettiğini kaydetmiştir (İbn Kesîr (1994), 8: 29-32).

Hz. Hasan'ın belirttiği şartları içeren mektubu Muâviye'ye ulaştığında Muâviye bu mektubu yanında tutmuştu. Ancak Hz. Hasan'ın mektubu ulaşmadan evvel Muâviye, İbn Âmir ve Abdurrahman b. Semure b. Habîb b. Abdi Şenis'i boş bir sahifenin altını kendi mührü ile mühürleyerek Hz. Hasan'a göndermiş ve ayrıca yazdığı bir mektupta: "Bu altını mühürleyip imzaladığım boş sahifede istediğin şartları yaz, bildir; hepsini yerine getirmeyi taahhüd ediyorum" diye yazmıştı. Bu sahife Hz. Hasan'a ulaştığında daha evvel Muâviye'ye yazmış olduğu mektubunda istemiş olduğu şartlardan kat kat daha fazlasını yazarak bu mühürlü sahifeyi yanında saklamıştı. Hz. Hasan yönetimi tamamen Muâviye'ye devrettikten sonra altını mühürleyip imzaladığı sahifede yazmış olduğu şartları Muâviye'den istedi, fakat Muâviye bunları yerine getirmekten kaçınmış ve ona.-«Sana istediklerini verdim.» demişti. Hz. Hasan ile Muâviye anlaşmaya vardıldıktan sonra Irak ehline şöyle bir hitabede bulunmuştu: "Ey Iraklılar! Siz bana üç ayrı kötülükte bulundunuz: Babamı öldürdünüz, bana saldırdınız, malımı mülkümü talan ettiniz." Dârabcercd şehrinin haracına gelince; Basralılar: "Burası bizim fey'imizdir, bunu asla kimseye vermeyiz" deyip Hz. Hasan'a vermemişlerdir (Taberî (1119), 5: 159-160; İbn Miskeveyh (2003), 1: 371-372; İbnü'l-Esîr (1987), 3: 410-411; İbn Haldun (2000), 2: 648-649).

7- İbn Abdilberr'in (463/1071) kaydına göre; Hz. Hasan, babasının dönemindeki olaylardan ötürü hiçbir Iraklı, Medineli ve Hicaz'lıya hiçbir bir şey yapılmaması şartıyla sulh teklif etti. Muaviye'nin ise 10 kişiye eman vermeyeceğini kaydı dışında olumlu cevap verdi. Hz. Hasan ise bu cevap üzerine, sen Kays'ı ve tabilerini istiyorsun. Az ya da çok hiçbir kimsenin bu şartla terk edilemeyeceğini, aksi takdirde asla bey'at etmeyeceğini bildirmesi üzerine Muaviye, beyaz (boş) bir kağıt göndererek istediği şartları yazmasını istemiştir. Hz. Hasan kendisinden sonra hiçbir kimseyi emir tayin etmemesini şart koştu ve böylece sulh gerçekleşti (İbn Abdilberr (2002), s. 181-182).

8- İbnü'l-Cevzi'nin (597/1201) kaydına göre; Hz. Hasan, insanlar arasındaki ayrılığı görmesi üzerine Muaviye'ye Kufe hazinesinden 5 milyonluk eşya karşılığında sulh teklif ettiğini, Muaviye'nin ise; onun teklifi gelmeden önce elçileri aracılığıyla istediği şartları yazabileceği boş bir sayfa gönderdiğini, Hz. Hasan'ın ise Muaviye'den daha önce istediği şartlardan fazlasını bu kağıda yazdığını, Muaviye'nin, Hz. Hasan'ın şartlarının yazıldığı mektubu yanında tuttuğunu, Hz. Hasan'ın ise, Muaviye'nin gönderdiği kağıda yazdığı şartları içeren mektubu yanında tuttuğunu, karşılaştıklarında ise Hz. Hasan'ın, sulh şartları için yazılan şeylerin verilmesini istediğini, Muaviye'nin ise bana sormadın diyerek reddettiğini, böylece aralarında sulh yaptıklarını ve birlikte Kufe'ye girdiklerini...(İbnü'l-Cevzî (1992), 5: 183-184) kaydetmiştir.

9- Şia kaynaklarına dayanarak hazırlanmış olan; “Ehl-i Beyt İmamlarının Sireti” adlı eserde, bazı tevilleriyle birlikte şu maddeler geçmektedir. (Tevillere burada yer verilmeyecektir.)

- a) Hükümet, Allah'ın Kitabı, Resulullah (sav)'in sünneti ve Hulefa-i Raşidin'in gidişatına uyması şartıyla Muaviye'ye bırakılacak.
- b) Muaviye'den sonra hükümet İmam Hasan'a geçecek. Onun başına bir bela gelecek olursa İmam Hüseyin'e geçecek.
- c) Muaviye Emirülmüminin Ali'ye küfretmeyi ve namazlarda ona lanet etmeyi bırakmalı, Ali'yi iyi bir şekilde anmalıdır.
- d) Beş milyon dirhemi bulunan Kufe'nin beytülmalı hükümeti teslim etme konusundan müstesnadır; Muaviye her yıl İmam Hasan'a (a.s) iki milyon dirhem göndermelidir.
- e) Halk Şam, Irak, Yemen, Hicaz ve yeryüzünün her tarafından emniyet ve güvence içerisinde olmalı, zenci ve kızıl derililer emniyette olmalı; Muaviye onların sürçmelerini görmezden gelmelidir.
- f) Hiç kimseyi geçmişteki hatalarından dolayı cezalandırmamalı ve Irak halkını geçmişte onlara karşı duyulan kinlerden dolayı cezalandırmamalıdır.
- g) Ali taraftarları nerede olurlarsa olsunlar emniyet ve güven içerisinde olmalı, Ali Şiilerinden hiçbirine eziyet edilmemeli ve Ali dostları can, mal, namus ve çoluk-çocuklarına bir zarar gelmesinden endişe duymamalıdır. Hiç kimse onları takip edip zarar vermemeli, hak sahibine kim olursa olsun hakkı verilmeli ve Ali dostlarının ellerinde olan şeyler onlardan alınmamalıdır.
- h) Açıkta ve gizlide Hasan b. Ali ve kardeşi Hüseyin'in ve Resulullah'ın Ehl-i beyt'inden hiç kimsenin canına kastetmek için komplo hazırlanmamalıdır (Mutahhari (2006), s.98-101).

10- Yine Şia kaynaklarına göre hazırlanmış olan “İmam Hasan” adlı eserde; İmam Hasan'ın, hepsi inceden inceye hesaplanmış birçok şartlar öne sürerek bu barış teklifini kabul ettiği kaydedilmiştir.

İmam Hasan'ın ileri sürdüğü şartlardan bazıları şunlardır:

- a) Şiaların kanı dökülmeyecek, hakları çiğnenmeyecek.
- b) Hz. Ali'ye (a.s) küfredilmeyecek.
- c) Muaviye gelirlerinden 1 milyon dirhemi Cemel ve Siffin Savaşı yetimlerine paylaştıracak.
- d) İmam Hasan (a.s) Muaviye'ye "müminlerin emiri" demeyecek.
- e) Muaviye Allah'ın kitabı ve Resulullah (s.a.v)'in sünnetine göre amel edecektir.
- f) Muaviye kendisinden sonra başkasını halife olarak atamayacaktır.
- g) Muaviye, dindar Müslümanların ve İslâm dininin esaslarını ve özellikle Şiilerin canını korumaya yönelik olan şartların hepsini kabul etti. Böylece de savaş sona ermiş oldu (Heyet (2007), s. 24-25).

2-SULH'A VE MADDELERİNE DAİR BAZI DEĞERLENDİRMELER

Konuyla ilgili araştırma yapan son dönem araştırmacılar, yukarıda zikri geçen kaynaklar bağlamında sulhun maddi taleplerini de doğal olarak zikrettikten sonra bu taleplerin varlığının kabulü üzerinden de bazı değerlendirmeler yapmışlardır.

Özetle zikri geçen maddi talepler; Muaviye, sulha bedel olmak üzere Hz. Hasan'a; Kufe beytulmalından 5 milyon veya 7 milyon dirhem tutarında mal, her yıl 5 veya 6 milyon dirhem para, Fesa, Darabcird ve Ehvaz'ın haracını vermesidir. Ancak Basralıların karşı çıkması nedeniyle Hz. Hasan Darabcird haracını alamamıştır.

Bu maddeler bağlamında Şii tarihçilerin itirazına da yer veren Apak, Muaviye'nin cömertliğine dikkat çekerek bazıları olmasa bile maddi taahhütlerini yerine getirdiği kanaatini paylaşmıştır (Apak (2016), 349-350). Ahmet Cevdet, Hz. Hasan'ın borçlarını ödemek ve idaresine yetecek kadar bir gelir bağlanması gibi bazı şartlarla sulh teklifinde bulunduğu (Ahmed Cevdet Paşa (Ts.), s. 477-480), Hitti, Hz. Hasan'ın, safâ sürmek ve rahat bir hayat yaşam için miktarını bizzat kendisinin tâyin ve tesbit edeceği pek parlak bir maaş ve Küfe Hazinesinden temin edilen beş milyon dirhem tutarındaki bir meblağ ve buna ek olarak hayatı boyunca İran'da bir bölgenin gelirleri tahsis edilerek Muâviye tarafından iknâ edildiğini ileri sürmüştür (Hitti (1989), 2: 302). Demircan, Hz. Hasan'ın maddi talepler bağlamında; birkaç beldenin vergi gelirlerinin kendisine verilmesini istediğini (bu maddenin fiilen uygulanmadığı ifade edilmiştir), ayrıca miktarı ile ilgili farklı bilgilerin olduğu para talebinde bulunduğu, Muaviye'nin ise gönderdiği atiyyelerle Hz. Hasan'ın maddi talebini karşıladığını kaydetmiştir. Hatta Muaviye'nin, Hz. Hasan'ın kalabalık ailesine bakmaktan dolayı düştüğü maddi sıkıntıları duyar duymaz ona yüklü miktarda atiyyeler göndererek, hilafeti devretmek suretiyle yaptığı fedakârlığın karşılığını vermeye çalıştığını kaydetmiştir (Demircan (2018), s.186-188). Rahman'a göre; Muaviye, başarılı bir şekilde, Hz. Hasan'ı, kendisine ve Hz. Ali ailesine önemli bir maaş karşılığında, halifelik davasından vazgeçmeye ikna ettiğini zikretmiştir (Rahman (1995), s.92).

Şia kaynakları ise; Hz. Hasan'ın maddi taleplerini şöyle yorumlamışlardır. Maddi talepleri içeren şartlar, Hz. Hasan ve Ehl-i beyt'in Muaviye hükümetine ihtiyaç duymamaları, zor durumda kalmamaları; ihtiyaçları olduğunda İmam Hasan (a.s) ve İmam Hüseyin'in (a.s) giderebileceğini bilmeleri, Cemel ve Siffin Savaşı'nda Emirulmüminin Ali'nin (a.s) safında yer alıp şehit olan kişilerin aileleri arasında bir milyon dirhem bölüştürmek için koşulmuştu (Mutahhari (2006), s.98-101).

3-SULH ANDLAŞMASINDA GEÇTİĞİ İDDİA EDİLEN, RİVAYETLERDEKİ MADDİ TALEPLER HAKKINDA DEĞERLENDİRME

Yukarıda zikrettiğimiz kaynaklardan; İbn Kuteybe'nin el-İmâme adlı eseri ile İbn Abdilberr'in el-İstiab'ın da sulhun gerçekleşmesinde hiçbir maddi şarttan bahsedilmemektedir. Belâzûri'de geçen bir rivayette; bazı kaynaklarda zikri geçen maddi taleplerin Muaviye tarafından yapıldığı ancak Hz. Hasan'ın sulhu maddi talepler üzerine değil; Muaviye'den yönetimi, Allah'ın kitabı, Resul'ünün sünneti ve raşid halifelerin yolu üzere gerçekleştirmesi, kendisinden sonra halifenin şura ile seçilmesi, tüm halka eman vermesi, kendisine ve dostlarına yönelik bir entrikada bulunulmaması, dolayısıyla kendisinden beklenildiği üzere kan dökülmesini önlemek, birlik ve beraberliğin tesisi üzerine olduğu görülmektedir. İbnü'l-A'sem de geçen rivayete göre ise; Hz. Hasan'ın (değil) elçisinin Muaviye ile maddi talepler üzerinde pazarlık yaptığı fakat bu durumun Hz. Hasan'a bildirilmesi üzerine maddi taleplere dair; Muaviye'den sonra emir olacağı maddesini, "emirlik benim istediğim şey değildir" diyerek reddettiği ve Muaviye'nin verebileceği mal ve mülk talebine gelince, "mal Muaviye'nin değildir" diyerek reddettiği buna mukabil kendisinin ileri süreceği şartın "iki taraftaki Müslümanlar için" olduğunu belirterek sulh maddelerini yazdırmıştır. Yazdırılan bu maddeler ise; İbn Kuteybe'nin el-İmâme'sinde, Belâzûri'nin Ensab'ında ve İbn Abdilberr'in El-İstiab'ındaki maddelerin içeriği ile örtüşmektedir. Yine bazı tarih kaynaklarının yanı sıra Buharî'de de geçen bir rivayete göre; Muaviye'nin sulh için Hz. Hasan'a gönderdiği elçi heyeti, ona istediği şeyleri Muaviye'nin vereceğini söylediklerinde, Hz. Hasan'ın ise bunları kimin garanti edeceğini sorması üzerine, heyetin kendilerinin garanti edeceğini belirtmeleri üzerine sulhun gerçekleştiğinin (Buharî, Sulh, 9 (13); İbn Kesir (1994), 8: 33-36; Zehebi (Ts.), 1: 35-36) zikri geçmektedir.

Ancak burada şartların ve maddi taleplerin neler olduğuna dair bir bahis geçmemektedir. Yine maddi şartlardan bahsetmeyen İbn Hibbân ise, Hz. Hasan'ın Allah'ın rızasını dünyaya tercih ederek yönetimi Muaviye'ye bıraktığını kaydetmiştir (İbn Hibbân (2017), s.452).

Buhari ve İbn Abdilberr'de geçen rivayete göre; Hz. Hasan'ın ve Muaviye'nin orduları birbirleriyle karşılaştıklarında her iki taraf da olası savaşta çok kan döküleceği ve kimsenin galip gelemeyeceği düşüncesiyle sulh talebinde bulunmuşlardır. Buhari, ilk sulh talebinin Muaviye tarafından geldiğini kaydederken (Buharî, Sulh, 9/13) İbn Abdilberr, ilk sulh teklifinin işleri kolaylaştırmak adına Hz. Hasan tarafından geldiğini kaydetmiştir (İbn Abdilberr (2002), s. 181). İbn Hacer'in İbn Şevzeb'e dayandırdığı rivayete göre de; Şamlılarla Iraklılar karşılaştıklarında Hz. Hasan savaş istemediği için Muaviye ile kendisinden sonrası için anlaşarak sulh etmişti (İbn Hacer (Ts.), s.314-315).

Öte taraftan Hz. Hasan'ın sulh talebini maddiyat üzere gerçekleştiğini kaydeden kaynaklar mevcuttur. Sulhun maddi talepler üzerine gerçekleştiğine işaret eden kaynaklara gelince, maddi taleplerin olup olmadığının doğruluğunun incelenmesinden önce, bu kaynaklarda geçen sulh sürecine götüren sebeplere göz atmanın, meselenin doğru değerlendirilmesine yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

Hz. Hasan'ın maddi talepleri yazıp gönderdiği konusunu içeren rivayetlerde; mektubun Muaviye'ye ulaşmasından önce Muaviye'nin elçileri aracılığıyla Hz. Hasan'a istediklerini yazabileceği altı mühürlü bir kağıt gönderdiği, Hz. Hasan'ın da daha önce yazdığı taleplerden fazlasını yazıp mektubu yanında tuttuğu, Muaviye ile karşılaştıklarında da yazılanları talep ettiği, Muaviye'nin ise sana istediklerini verdim diyerek reddettiği ve bu hal üzere sulhun gerçekleştiği yazılmaktadır (Taberî (1119), 5: 159-160; İbn Miskevayh (2003), 1: 371-372; İbnü'l-Cevzî (1992), 5: 183; İbnü'l-Esîr (1987), 3: 410-411) ki, son derece garip bir sulh olduğu açıktır. Zira talep ettiği şeyleri almak isteyen Hz. Hasan'a "istediklerini verdim" cevabı verilmesine rağmen akabinde sulhun gerçekleştiği belirtilmektedir. O halde sulh hangi maddi şartlarla gerçekleşmişti?

Bu kaynaklardaki maddi talepleri konu edinen rivayetlere göz attığımızda; Hz. Hasan'ın ordusu tarafından saldırıya uğraması ve ordusunun dağılması sonucu Medâin şehrine sığınmasının akabinde, Muaviye ile maddi taleplerin konu edildiği şartlarla sulh yaptığı kaydedilmektedir (İbn Sa'd (Ts.), 6: 380-382; Taberî (1119), 5: 162; ; İbnü'l-Esîr (1987), 3: 412-416; İbn Miskevayh (2003), 1: 370-372; İbn-Hacer (Ts.) s. 314-315; İbn Kesîr (1994), 8: 33-36; İbn Kuteybe (1990), el-İmâme, 1-2: 183-185; Belâzurî (Ts.), 3: 280-287; İbnü'l-A'sem (1411), s. 283-287; Ya'kubî (Ts.), 1: 194; İbn-i Hacer, (Ts.) s. 314-315; Zehebî (Ts.), s. 34-35; Söylemez, s. 461).

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki; Hz. Peygamber'in soyuna olan saygıdan ötürü başkalarının (Hz. Ömer gibi) ayrı tutmaları müstesna, Hz. Hasan'ın, kendisini ve kabilesini ümmetin diğer birey ve kabilelerinden ayırarak, ne Hz. Hasan'a ne Muaviye'ye ait olmayıp bilakis ümmete ait olan hazine ve diğer mülklerden paylarına düşen haklarının dışında bir talepte bulunmasının ne dinî ne ahlakî ne de hukukî hiçbir dayanağı yoktur. Böyle talepleri ne Hz. Hasan'ın yapmasının ne de Muaviye'nin bu talepleri yerine getirme vadinde bulunmasının İslamî manada bir karşılığı söz konusu değildir. Ancak hâkimiyeti altındaki toprakların mülkünün kendisine ait olduğunu iddia eden bir Sultan'ın, savaşla kaybedeceği asker ve daha büyük maddi zarara karşılık -elindeki mülke oranla- savaşız vereceği az bir miktar atıyyenin siyasî, askerî ve malî bir karşılığı olabilir. Dolayısıyla Muaviye'nin bu tür düşünceyle maddi tekliflerde bulunarak Hz. Hasan'ı hilafetten vazgeçirme taktiği olsa da -ki Muaviye, "paranın iş gördüğü yerde konuşmaya, dilinin iş gördüğü yerde kırbaça, kırbacın iş gördüğü yerde kılıca gerek duymayan" (İbn Kuteybe (1997), s. 9) bir politikacıdır- Ümmetin imamı olan Hz. Hasan'ın imam/ halife olarak maddi pazarlıkla yönetimi teslim etme hakkı söz konusu olamaz. Nitekim yukarıda zikrettiğimiz üzere; kaynakların bir kısmında geçen rivayetler, onun Halifeliği/İmamlığı şanına yakışır bir şekilde maddi taleplerin mevzu dahi edilmediği sırf ümmetin birlik ve huzurunun amaçlandığı şartlarla sulh yaptığını kaydetmişlerdir.

Maddi talepler hususuna gelince, gerçekliği üzerine genel olarak yapılan değerlendirmeler:

İddia: Hz. Hasan, hilafeti maddi şartlar bağlamında devretmiştir.

Cevap: Kaynaklar, Hz. Hasan'ın sulh talebini, askerinin ona isyan etmesi ve dağılması sonucu gerçekleştirdiğini kaydetmişlerdir. Bu durumda; Eğer Hz. Hasan'ın askeri ona isyan etmiş ve ordu dağılmışsa hatta canını dahi zor kurtardığı pozisyona düşmüşse, böyle bir durumda zaten Muaviye'ye karşı koyacak bir gücü kalmamış demektir. Böyle bir durumda sulh talebinde bulunulmaz ancak "Eman" talebinde bulunulur. Eman talebinde bulunan kişi ise ancak canı, malı ve kabul ettirebilirse taraftarları için bunu isteyebilir. Yani eman talebinde bulunan kişi asla bu rivayetlerde geçtiği üzere maddi taleplerde bulunamaz. Zira akıl, mantık ve siyaset bunu kabul edemez. Savaşacak ordusu olmayan birisi, hatta canına ve malına kast eden bir ordunun komutanı/halife, liderleri için ölecek bir ordu karşısında bırakın maddi taleplerde bulunmayı ancak canını kurtarma talebinde bulunabilir. Oysa maddi talepleri konu edinen rivayetlere baktığımızda canından endişe eden Hz. Hasan'ın doğrudan hazineden para ve bazı arazilerin vergi gelirlerini gündeme alarak sulh talebinde bulunduğunu kaydetmişlerdir. Dolayısıyla kendi canından endişe duyduğu iddia edilen bir şahsın bu taleplerle sulh yaptığı ve muhatabının da bu şartları bilerek –ki her daim casusları aracılığıyla bilgi aldığı ifade edilmektedir- Hz. Hasan'ın yönetimi devretmesi koşuluyla istediği her şartı yerine getireceğini belirterek barış yapmış olmaları, siyasî, askerî, akli ve mantikî olarak bir karşılık bulmamaktadır.

Eğer bu şartlarla, bu maddi taleplerle barışın gerçekleşmiş olduğunu kabul edersek; bu durumda, Hz. Hasan'ın zillete düştüğünü, Muaviye'nin ise gerçekten Hasan'a karşı asil ve cömert davrandığını kabul etmek durumundayız. Böyle olmadığı kanaatini taşımakla birlikte, eğer, Hasan bu duruma düşmüşse zaten onun Müslümanların hamiliğini üstlenmesinden yani halifeliğinden bahsetmek mümkün olamaz.

Peki bu konuyu ifade eden rivayetlere nasıl bakmalıyız? Bu husustaki kanaatimiz, Muaviye'nin sunduğu Hz. Hasan'ın kabul etmediği maddi şartlara istinaden, Hz. Hasan'ın yönetimi Muaviye'ye devretmesini hazmedemeyip nefislerinde bir gerekçe bulmak isteyenler, onun ümmetin kanını kurtarmak adına ortaya koyduğu şerefli ve asil davranışını, maddiyat peşinde koşan imajıyla kirlenmek amaçlı oluşturulan kara propagandaların daha sonra rivayetlere konu edildiği şeklinde algılamamız gerektiği kanaatindeyiz.

İddia: Hz. Hasan'ın, beytulmal olan Kufe hazinesini yahut içindeki milyon dirhemleri talep etmesi, yani maddi talepleri, askerinin maddi ihtiyacını karşılamak içindir.

Cevap: Savaşa çıkarken askerine teşvik olsun diye verdiği paraları dikkate almazsak; eğer Kufe beytulmalında bahsi geçen milyon dirhemler var idiye ve Hz. Hasan da askerinin maddiyatını düşünüyorduydu, o halde barış görüşmelerinden önce veya esnasında Kufe'deki hazineyi askeri ve Kufe halkı için dağıtabilirdi. Buna bir engel söz konusu değildi. Hatta öyle bir durumda, asker ve tebaası daha çok kendisine bağlanır, barış görüşmeleri esnasında Muaviye'den bu işten vazgeçmesi gerektiğini daha güçlü bir şekilde isteyebilirdi. Hz. Hasan'ın maddi talep gerekçesi olarak ileri sürülen bu iddia gerçekten akıl dışı bir iddia olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira elindeki hazineyi istediği gibi tasarruf etmeyip hazineyi teslim ettikten sonra o hazinedeki parayı muhatabından istemenin akli ve mantiki gerekçesi olabilir mi?

İddia: Hz. Hasan'ın maddi taleplerde bulunmasının nedeni onun çok miktarda borcunun olmasıydı.

Cevap: Eğer Hz. Hasan'ın borcu şahsıyla alakalı olmayıp yönetimiyle alakalı ise; yukarıda belirttiğimiz üzere hazine elindeyken bu borçları ödeyebilirdi. Sonra kalan maddiyat varsa yeni yönetime teslim edebilirdi. Bu duruma da bir engel yoktu. Öte yandan hazinedeki para, borca yetmiyorsa –o halde istemesinin bir anlamı yok- olduğu kadarıyla borçlarını ödeyip, zaten her türlü maddi şartı koşulsuz kabul eden yeni yönetime yani Muaviye'ye geri kalan borçları ya da tamamını bildirerek yönetimi devredebilirdi.

Eğer şahsi borçları için bu talepte bulunuyorsa; o halde şu sorulmalıdır. Hangi hakla beytülmal dediği hazineden para talep edebilir? Hz. Hasan, ne zaman ödeyemeyecek miktarda borçlanmıştı? Halifeliğinden önce borçlanmışsa, o halde borçlarını ödemek için bu görevi üstlenmiş ve devredeceği (satacağı) hilafetle borçlarını ödemeyi tasarlamış diyeceğiz. Bunu belirtmekte yine akıl ve mantık dışı bir yaklaşımdır. Zira Hz. Hasan satacağı hilafetten alacağı parayla borcunu ödeyecek kadar kendisine yakışmayacak bir hale düşmüşse, o halde hilafeti döneminde hazineye gelen paralarla bu işi pekâlâ yapabiliirdi. Yani borçları nedeniyle maddi talepte bulunduğu iddiası da gerçekten akıl dışıdır.

İddia: “Beş milyon dirhemi bulunan Kufe'nin beytülmalı hükümeti teslim etme konusundan müstesnadır; Muaviye her yıl İmam Hasan'a iki milyon dirhem göndermelidir.” maddesi bağlamında; Çocuklarının çokluğu ve Haşimoğullarının bakımını üstlenmesi nedeniyle maddiyata ihtiyaç duyduğu, dolayısıyla hazineden yüklü miktarda para ve bazı arazilerin (Fesa, Ehvaz, Darabcird gibi) gelirlerini kendisine yahut ailesine istemesi, Hz. Hüseyin'e yıllık 2000.000 dirhem para tahsisi gibi iddialar:

Cevap: Yukarıda da zikrettiğimiz üzere; şayet Hz. Hasan bu kaygıyla hilafet görevi yaptıysa yahut hakkı olmayan bir şeyi Muaviye'den talep eder hale düşmüşse o halde neden bu mülkleri yani arazileri kendi yönetimindeyken özel mülkü haline getirmemişti? Yahut belli oranda gelir getiren yerleri neden Haşimoğullarına iktâ yahut başka adlarla tahsis etmemişti? Bunlar barış görüşmeleri esnasında da yapılabilecekken neden bu işleri yapmayıp Muaviye'ye barış şartı olarak ileri sürmüştür?

Diğer taraftan Haşimoğullarının bakımı, dînen Hz. Hasan'ın sorumluluğu altında olmadığı gibi gerek Hz. Hasan'a gerek Haşimoğullarının bireylerine ve diğer Müslüman tebaaya ihtiyaçlarını karşılamak adına devletten belli bir miktar maaş ödenmekteydi. Yani herkes kendi payına düşen bir gelire tasarruflarını yapmaktaydılar. Bu zaman zarfında Haşimoğulları gelirlerini Hz. Hasan'a teslim etmezken Hz. Hasan, onların geçim sorumluluğunu neden üstlensin ki? Öte yandan gerek Hz. Hasan'ın gerek Haşimoğullarının ve diğer Müslümanların geçimlerini temin etmek için bireysel çalışma sorumlulukları söz konusuysa hem Hz. Hasan'ın ailesini geçindirmek için hem kabilesini geçindirmek için millet malı olan devlet hazinesinden mal talep etme hakkı var mıdır? İddia edildiği üzere gerek kendisi gerek kardeşi adına istediği yıllık milyon dirhemlerin dinde, ahlakta, hukukta ve toplumdaki karşılığı nedir ki başkaları adına böyle bir talepte bulunmamıştır? Yoksa rivayetleri kurgulayanlar Hz. Hüseyin'i unutmadıklarını ve ona da bir nevi sus payı verilmesi gerektiğini mi düşündüler? Diğer ifadeyle Müslüman toplumun tüm bireyleri onun talep ettiği hal üzere devlet malından para talep edebiliyor muydu? Diğerleri bu talepte bulunamıyorsa Hz. Hasan hangi hakla böyle bir istekte bulunabiliyor? Hilafeti dünyalık elde etmek için mi kabul etmişti ki elinden giderken de daha sonrasını garantilemek için dünyalık taleplerle devrediyordu. Öte yandan eğer bu taleplerle hilafeti devretmiş, Müslümanların birliğini tesis ettiği iddiasıyla yüceltilmesine ne demeli?

İddia: Muaviye gelirlerinden 1 milyon dirhemi Cemal ve Sıffin Savaşı yetimlerine paylaşılacak.

Cevap: Çok masum gibi gözükse de bu talebe baktığımızda; gerek Hz. Ali gerek Hz. Hasan yönetimleri döneminde, babasının döneminden itibaren mevcut olan Cemal ve Sıffin yetimleri için yani bu savaşlarda şehit olanların aileleri ve çocuklarının geçimlerini temin edecek kadar kan bedeli yahut sürekli alabilecekleri maaş bağlamamışlarsa, bunu Hz. Hasan'ın Muaviye'den istemesi nasıl izah edilebilir? Gerçekten akla ziyan tevillerle karşı karşıyız.

İddia: Atiyyelerde Haşimoğulları ile Ümeyyeoğulları denk tutulacak

Cevap: Bu iddiayı doğru kabul ettiğimizde; Hz. Hasan'ın dinî, ahlakî ve hukuki karşılığı olmayan kabilecilik asabiyetiyle hareket ettiğini müşahede etmekteyiz.

Zira kabilesi seçkin bir kabile olsa bile ümmetin malından düşen paylarda kabilesini öne çıkardığını kabul etmek onun dünyayı ahiretinin önüne geçirdiği anlamına gelmektedir. Aynı zamanda Haşimoğulları kabilesine istenilen ayrıcalıklı bu haksız pay ile onların da ümmetin malını haksız yemelerinin müsebbibi olmaktadır. Bütün bunları doğru kabul ettiğimizde de; Hz. Hasan'ın İslam dinini anlama, idrak etme ve inanma noktasında problem yaşadığına hükmetmek durumundayız.

SONUÇ

Müminlerin emiri Hz. Hasan, ister barışı öncelemesi, ister Müslümanların kanlarının boş yere heder olmaması düşüncesi, ister ordusunun itaatsizliği nedeniyle sulh talebinde bulunmuş olsun, o, Müslümanların birbirlerinin kanını dökmesinin önüne geçmiş ve yönetimdeki hakkından Müslümanların birliği adına feragat etme yüceliğini göstermiş bir yüce şahsiyettir. Onun bu faziletli davranışını örtbas etmek isteyenler, onu, hakkı olmayan şeyleri ümmetin malından talep etmiş pozisyonunda göstererek; dinî ve ahlakî hassasiyetini, kişiliğini ve imametini/hilafetini ve de Ehl-i beyt'i haram mal üzere geçimlerini temin ettikleri ithamıyla hedef almışlardır. Oysa Hz. Hasan, İbn Abdilberr'in kaydetmiş olduğu şu; "...ihtilaf ettiğimiz hususta Muaviye daha hak sahibi olduğu için ona hilafeti devretmiyorum, hakkım olan şeyi, Allah için, ümmeti Muhammed'in barışı için ve kanların akmaması için terk ettim. Sonra Muaviye'ye dönerek, "bilemiyorum belki de bu, bir zamana kadar olan bu meta sizin için bir imtihandır..."(Enbiya 111) (İbn Abdilberr (2002), s. 181-182) hitabesinde hilafeti devretme nedenini bariz bir şekilde ortaya koymuştur.

Yönetimi döneminde hiçbir şekilde ayrıcalık yaptığı iddiasıyla yüzleşmeyen Hz. Hasan'ı; gerek yukarıdaki değerlendirmeleri gerek yönetimi devretmesinin akabinde, tüm bu maddi ve ayrıcalık içeren maddeler nedeniyle kendisine bağlı olan tebaasınca itham edilmediği durumunu da dikkate aldığımızda, sulhun maddi şartları olarak ileri sürülen tüm bu iddiaların gerçek dışı olduğunu, yukarıda da belirttiğimiz üzere Muaviye'nin olası maddi teklifine istinaden, gerçekmiş ve kabul edilmiş gibi rivayetlere konu edildiğini belirtebiliriz.

Bütün bunlar; eğer benim yönetimimi tanırırsanız istediğiniz üzere dinin gerekleri çerçevesinde yönetim icra edeceğim diyen iktidar heveslisi Müslüman Muaviye'ye karşı savaşmaktan kaçınarak her iki tarafta yer alan Müslümanların kanını aziz bilip dökülmemesi için dünyalık açısından en yüce maddi makam olan yönetimi terk eden Hz. Hasan'ın yüce faziletli davranışını, maddiyatçılığına feda eder hale büründürerek itibarsızlaştırmanın gayretleridir. Öte taraftan Ehl-i beyt'in belli oranda istifade ettiği Fedek arazisini, onların elinden alıp Mervan'a iktâ eden (Poyraz, (2019) bir zihniyetin, Hz. Hasan'a beytülmalden hakkı olmayan atıyyeleri verdiğini kabul etmek makul gelmemektedir. Kanaatimizce bu rivayetler, Hz. Hasan dâhil Ehl-i beyt'in Fedek'teki hakkını gasp eden Muaviye'ye karşı çıkamayan ancak gönderdiği iddia edilen atıyyelerle hayatını idame ettirdiği belirtilen Hz. Hasan'a lütufta bulunduğu ileri sürülen Muaviye'ye, hilim ve cömertliğinden hatta idaresindeki üstün meziyetlerinden dolayı güzellemeler yapılmasının yolunu açmak için kurgulamıştır.

KAYNAKÇA

Ahmed Cevdet Paşa, (Ts.), (Kıyas-ı Enbiya veTevârih-i Hulefâ) Peygamberler Ve Halifeler Tarihi (Eksiksiz 1. ve 2. Cild Birarada) Sadeleştiren ve Baskıya Hazırlayan: Metin Muhsin Bozkurt, İstanbul: Çile Yayınları,

Ahmed Hilmi, (1974), Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi- Ziya Nur Aksun, İslam Tarihi, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Apak (2016), Adem; Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 2, İstanbul: Ensar Neşriyat.

Avcı (1998), Casim; "Hilâfet" TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 17: 539-546.

Aycan (2005), İrfan; "Muâviye b. Ebû Süfyân", Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV

Yay.

Belâzürî (Ts.), Ahmed b. Yahya b. Câbir; Kitâbü'l-Cümel min Ensâbi'l-Eşrâf, Thk.: Süheyl Zekkâr-Riyâz Zerkâlî, Nşr.: Dâru'l-Fikr.

Buharî, Sulh 9 (13).

Demircan (2018), Adnan; İslam Tarihi-1, Ankara: Bilay Yayınları.

Dineverî (1335), Ebû Hanife Ed-Dineverî; Kitâbu'l-Ahbâru't-Tıvâl. Byy.

Edt.: Yıldız (2014), Alim; "Çeşitli Yönleriyle Hz. Hasan"; Düzenleyen: Sivas İl Müftülüğü, Sivas.

Ez-Zerka (1993), Mustafa Ahmed; Çağdaş Yaklaşımla İslam Hukuku, (Ter.: Servet Armağan), İstanbul: Timaş Yayınları.

Fığlalı (1997), Ethem Ruhi; "Hasan", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul. 16: 282-285.

Halife b. Hayyât, (2001), Halife b. Hayyât Tarihi, (Ter.: Abdulhalık Bakır), Ankara.

Hasan İbrahim Hasan, (1996), <Siyasî, Dinî, Kültürel-Sosyal> İslam Tarihi, (ter.: İsmail Yiğit, Sadrettin Gümüş), İstanbul: Kayıhan Yayınları.

Heyet, (2007) : Hak Yolunda Müessesesi Yazarlar Kurulu, İmam Hasan, Çev.: İsmail Bendiderya, E dit: Şamdan Eroğlu, Yay.: Dünya Ehli Beyt Kurultayı.

Hitti (1989), Philip K.; İslâm Tarihi, (çev.: Salih Tuğ), I-IV, İstanbul.

İbn Kuteybe (1410/1990), Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî; el-İmâme ve's-Siyâse el-Ma'rûf bi Târîhi'l-Hülafa, Thk.: Ali Şîrî, 1-2, Beyrut: Dâru'l-Ezvâi.

İbn Abdilberr (1423/2002), Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Abdilberr el-Kurtubi en-Nemerî; El-İstiâb fi Ma'rifeti Ashâb, Thk.: Âdil Mürşid, Amman: Darul-Ulum.

İbnü'l-A'sem (1411), Ahmed b. A'sem el-Kûfî; Kitâbu'l-Futûh, Thk.: Ali Şîrî, Beyrut: Dâru'l- Ezvâi.

İbnü'l-Cevzî (1412/1992), Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed; el-Muntazam (Thk: Muhammed Abdulkadir Ata, Mustafa Abdulkadir Ata), (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye) Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbnü'l-Esîr (1987), Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Esir; el-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi , Çev.: Abdullah Köşe, İstanbul: Bahar Yayınları.

İbn-i-Hacer El-Askalânî, (Ts.); El-İsabe/Seçkin Sahabeler, Ter.: Seyfullah Erdoğan, Sağlam Yayınevi, İstanbul.

İbn Haldûn (1421/2000), Adurrahman b. Muhammed; Kitâbü'l-İber ve Divânü'lMübtede-i ve'l-Haber fi Eyyâmî'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve Men Asâruhum min Zevi's-Sultâni'l-Ekber, (Tahkik: Halil Şehade, Süheyl Zükkâr), I-VIII, Beyrut: Dârû'l-Fikr.

İbn Hazm (2004), Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd (456/1064); Halifeler ve Fetihler, Tahkik ve Notlar: Bedîusseyyid Lahmân, Çev.: Şaban Öz. Ankara: 2004.

İbn Hibbân (2017), Ebû Hatim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el- Büstî es-Sicistânî [ö. 354/965]; es-Sîretü 'rî -Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ -Hz. Peygamber ve Halifeler-, (Ter.: Harun Bekiroğlu), Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

İbn Kesîr (1994), Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Kesîr (774/1372); el-Bidâye ve'n-Nihâye, çev.: Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı yayınları.

İbn Kuteybe (1997), Ebâ Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî; Uyûn'l-Ahbâr, 1-4, Kahire: Dâru'l-kutubi'l-Mısriyye.

İbn Miskeveyh (1428/2003), Ebi Ali Ahmed b. Muhammed b. Ya'kub Miskeveyhi; Tecâribu'l-Ümem ve Teâkubu'l-Himem, 1-8, Thk. Seyyid Kisravî Hasan, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

İbn Sa'd (Ts.), Muhammed b. Sa'd b. Men'î ez-Zuhrî (230); Kitâbu't-Tabakâtu'l-Kebîr, Thk.: Ali Muhammed Amîr, Nşr.: Mektebetu'l-Hancî, Kahire.

Kapar (1997), M. Ali; "Hz. Hasan'ın Halifelîği ve Hasan- Muaviye Andlaşması", SÜİFD, sy.: 7, s.67-80.

Lammens H., (1987), "Hasan", İA (Meb), İstanbul, 5/1, s. 308-309.

- Mutahhari (2006), Şehid Murtaza; Ehl-i Beyt İmamlarının Sireti, Ter.: Cafer Bendiderya, Dünya Ehlibeyt (a.s) Kurultayı.
- Öz-İlhan (2000) Mustafa-Avni, (2000), “İmâmet”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul. 22: 201-203.
- Poyraz (2019:a),, Mevlüt; “Hz. Fâtıma’nın Miras (Fedek) Talebini Konu Edinen Sünnî Rivayetlere Eleştirel Yaklaşım”, Turkish Studies Comparative Religious Studies, Volume 14 Issue 3, p. 553-576
- Poyraz (2019:b), Mevlüt; “Hz. Fâtıma’nın Miras (Fedek) Talebiyle İlgili Şîa (İmâmiyye) nin Muteber Kabul Ettiği Rivayetlere Eleştirel Yaklaşım”, Turkish Studies, Volume 14, Issue 6, p. 3433-3458.
- Rahman (1995), H.U.; İslam Tarihi Kronolojisi (570-1000). Çev.: Abidin Büyükköse, İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Safadî (1420/2000), Selaheddîn Halîl b. Aybek; el-Vâfi bi’l-Vefâya, thk: Ahmed el-Arnâvûd ve Türki Mustafa, Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâs.
- Sallâbî (2008), Ali Muhammed; Hz. Ömer, Ter.: Mehmet Akbaş, İstanbul: Ravza Yayınları.
- Sallâbî (2009), Ali Muhammed; Hz. Osman, Ter.: Mehmet Akbaş, İstanbul: Ravza Yayınları.
- Sırma (1995), İhsan Süreyya; Örnek Halifeler Dönemi, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Söylemez (2001), M. Mahfuz; “Hz. Hasan’ın Hilafeti Muaviye’ye Devrinin Arka Planı”, İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 3-4.
- Taberî (1119), Ebû Cafer Muhammed b. Ceri; Tarihu’t-Taberî, thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahim. 11Cilt. Kahire: Dâru’l-Maarîf.
- Ya’kubî (ts.), Târihu’l-Ya’kubî, byy. (Mektebetü’s-Şamile.).
- Zehebi (Ts.), el-İber fi haber men Ğaber, thk.: Ebu Hacer Muhammed es-Said b. besyunî Zağlûl, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye,
- Zehebî, (1407/1987), Târihu’l-İslam, thk.: Ömer Abdusselâm Tedmûrî, Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-Arabî.